

Ganisher TAGAYEV,

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi dotsenti v/b

E-mail: tagayevganisher86@gmail.com

O'zbekiston-Finlyandiya pedagogika instituti dotsenti, (PhD) A.Rahimov taqrizi asosida

YOSHLARDA ESTETIK TARBIYANI RIVOJLANTIRISHNING ETNOGRAFIK OMILLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada yoshlarning estetik tarbiyasi yuksaltirib borishda etnografik omillarning ta'siri, milliy an'ana, urf-odatlar hamda madaniy merosimiz asosida ta'lim-tarbiya ishlarini olib borish, estetik tarbiya muammolarini tahlil qilish, xalq etnopedagogikasida o'ziga xos estetik tarbiya mezonlari, etnografik muhitning yoshlarni har taraflama aqliy, ma'naviy, jismoniy jihatdan barkamol bo'lishiga, jamiyatda faollik koifsetining oshishiga, tashqi ta'sirlardan himoyalalanib borishiga, og'ir turmush jarayonlarida yashovchanlik tuyg'ularining boyishiga, ong faoliyatining kengayib borishi kabi masalalar keng yoritilgan. Shu bilan bir qatorda, yoshlar estetik tarbiyasiga ijobiy ta'sir etuvchi pedagogik tavsiyalar ham keng o'rin olgan.

Kalit so'zlar: Estetik tarbiya yo'nalishlari, estetik bilimlar tizimi, etnografik muhit, milliy mentalitet, xalq pedagogikasi namunalari, oilaviy turmush tarzi an'analari, milliy qadriyatlar va urf-odatlar, ma'naviy meros.

ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

В данной статье рассматривается влияние этнографических факторов на совершенствование эстетического воспитания молодежи, проведение воспитательной работы на основе национальных традиций, обычаев и культурного наследия, анализируются проблемы эстетического воспитания, конкретные критерии эстетического воспитания в народной этнопедагогике, Этнографическая среда. помогает молодым людям стать интеллектуально, духовно и физически совершенными во всех отношениях, повысить коэффициент активности в обществе, защититься от внешних воздействий, тяжелой жизни

Ключевые слова: Направления эстетического воспитания, система эстетических знаний, этнографическая среда, национальный менталитет, примеры народной педагогики, традиции семейного уклада, национальные ценности и обычаи, духовное наследие.

ETHNOGRAPHIC FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF AESTHETIC EDUCATION IN YOUTH

Annotation

In this article, the influence of ethnographic factors on the development of aesthetic education of young people, conducting educational work based on national traditions, customs and cultural heritage, analyzing the problems of aesthetic education, specific criteria of aesthetic education in folk ethnopedagogy, Ethnographic environment helps young people to become intellectually, spiritually, and physically perfect in every way, to increase the coefficient of activity in society, to be protected from external influences, hard life

Key words: Directions of aesthetic education, system of aesthetic knowledge, ethnographic environment, national mentality, examples of folk pedagogy, family lifestyle traditions, national values and customs, spiritual heritage.

Kirish. Ta'lim tizimidagi zamonaviy islohotlar, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish hamda bozor iqtisodiyoti chuqur ildiz o'tib borayotgan davrda Kadrlar tayyorlash milliy dasturiga muvofiq bir qator yangi vazifalarni yuzaga keltiradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hych qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz"[1] deb, yoshlar siyosiy faolligini oshirishga da'vat etdilar.

Mamlakatimiz istiqloqlga erishganidan keyin xalqimizning o'zligini anglashi, milliy qadriyatlar, tarixiy an'analarga bo'lgan e'tiborning ortishi va milliy-etnik o'zlikni anglash hissini kuchayishi natijasida o'zbek xalqi etnogenezi va etnik tarixiga oid salmoqli tadqiqotlar yaratildi. Qolaversa, uzoq yillar davomida ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan bebaho merosimizni, milliy qadriyatlarimiz va urf-odatlarimizni qaytadan jonlanishi hamda ularning eng ibratli jihatlarni jamiyat hayotiga olib kirish borasida qator xayrli ishlar amalga oshirildi. Boshqa tomondan esa aynan keyingi o'n yilliklarda dunyo miqyosida kechayotgan ulkan globalizatsion jarayonlar va turli tarixiy-etnografik mintaqalararo kommunikatsiya tizimini takomillashuvi etnomilliy an'analarga jiddiy ta'sir qilmoqda[5].

Asosiy qism. Jamiyatda har bir shaxsning estetik tarbiyasi pedagogik faoliyatning bir tarmog'i sifatida o'z atrof-muhit hamda tashqi omillar ta'sirida o'zgarib boruvchi, yosh xususiyati bilan bog'liq jarayondir. "Maktabda va maktabgacha ta'limda,

ayniqsa, estetik tarbiyaning ahamiyati katta. Chunki aynan ana shu ta'lim o'choqlari inson bolasidagi savqli tabiiy tarzida namoyon bo'lgan nafasatga muhabbatni estetik tarbiya yordamida kamolotga yetkazishga xizmat qiladi. Maktabdagi rasm, musiqa, mehnat darslarida, bog'chalardagi badiiy adabiyot (ertaklar), musiqa, turli o'yinlar va o'yinchoqlar vositasida olib boriladigan mashg'ulotlar shu jihatdan katta ta'sirga ega, ular oiladan tashqaridagi dastlabki muntazam va uzluksiz estetik tarbiyaning eng diqqatga sazovor ko'rinishlaridandir"[2].

O'zbek xalqining yosh avlodni hayotga tayyorlashda ko'p asrlar davomida qo'llagan usul va vositalari, tadbir shakllari, o'zi xos urf-odati va ana'analari, tarbiya haqidagi g'oya va hayotiy tajribasi xalq pedagogikasida mujassamlashdi. Xali maktab bo'lmagan, pedagogik fikr tarkib topmagan davrdayoq qabila a'zolarining bolalarda mehnatsevarlik, jangovorlik, odob-axloq, nafasat, do'stlik, mehr-shavqat, insorparvarlik sifatlarini tarkib topirish sohasidagi aql-idroki va usullari o'sha davrdagi hayotiy tajribaning mevasi sifatida bizning davrgacha yetib keldi va xalq pedagogikasi sifatida shakllandi [10].

Jamiyatda shaxs tarbiyasi har doim muhim bosqich hisoblanib, bu jarayonda xalq pedagogikasining o'rni va roli muhim bo'lib kelgan. Tadqiqotchi B.Ubaydullayeva o'zining ilmiy mulohazalarida bolalarni kelajakda mehribon shaxs sifatida ulg'ayib borishida xalq etnopedagogikasining o'rni muhim ekanligiga urg'u beradi. Olima bu jarayonlarni Surxon vohasi misolida asoslashga harakat qilgan. O'zbek oilasida bolalarni yoshlik chog'idan bir-birlariga g'amxo'rlik qilish fazilatlarini muhimligini inobatga olib, bu jarayonlar oilada ikkinchi va

uchinchi farzandlarning tug'ilishi bilan boshlanishi va bu an'nana ekanligiga e'tibor qaratadi. Ularga bundan tashqari, ota-onalari hamda oilaning boshqa a'zolari bilan bir qatorda, qarindosh-urug'lari, qo'ni-qo'shnilariga nisbatan ham mehr-muhabbat tuyg'ulari ham singdirib borilishi qayd qilinadi. Bu omillar natijasida, hamjihatlik, bir-birlarini qo'llab-quvvatlash, xabardolik his-tuyg'ularini o'zida jamlagan o'ziga xos qadriyatlar tizimi yuzaga kelishi ta'kidlanadi[9].

Xalqimizning ona tabiatga, yer-suvga, havoga, olov kabi to'rt unsurga e'tiqodi va ularni ulug'lash bilan bog'liq turli xil urf-odat va marosimlari, an'analar, kasb-hunar udumlari, turli diniy va siyosiy bosimlarga qaramasdan xalq turmush tarzi, urf-odatlarida saqlanib qolgan ko'hna mifologik unsurlarda ifodalangan. Taniqli etnolog olim A.Ashirovning fikricha, tarixdan rivojlanib kelgan shaharsozlik va me'morchilik an'analari, folklor na'munalari, yozma meros, adabiyot, san'atga bo'lgan kishilardagi muhabbat urf-odatlarining saqlanishiga zamin yaratgan. Yovuzlik va ezgulik to'g'risida tarannum etuvchi rivoyatlarimiz ham xalq og'zaki ijodi namunalari sifatida bizgacha yetib kelgan. Qadimgi ikki daryo oralig'ida, asosan, o'troq turmush tarzi madaniyati egalari taalluqli bo'lgan Navro'z, Mehrjon, Sada, Gul sayli kabi bayram va sayllarining asrlar davomida o'tkazilib kelishi bilan bir qatorda, kishilarning qayg'uli motam marosimlarini kutilmaganda yuzaga kelishi, uni tashkil etilish, o'tkazish bilan bog'liq marosimlar, ularni tashkil qiluvchi maxsus kasb vakillarining ishtiroki bilan bog'liq diniy rasm-rusmlar, udumlarimizning saqlanib qolgan[6]. Bu omillar esa, o'z navbatida, asrlar davomida kishilarning etnoestetik tarbiyasining rivojlanib borishiga xizmat qilgan.

Yoshlar estetik tarbiyasida moddiy-ma'naviy meros, xalq amaliy san'ati namunalari, xalq xo'jalik mashg'uloti an'analari kabi omillar etnografik muhit orqali o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. "Qadimgi e'tiqodlarni odamlarning tabiat sirlarini tushunish uchun qo'yilgan dastlabki qadamlardan biri, deyish mumkin. Shu omillar natijasida, tushuncha va e'tiqodlar, jumladan, tabiiy hodisalarning sehriga ishonish kabi fetishistik qarashlar, o'simlik va hayvonlar ilohiy kuchiga sig'inish kabi totemistik odatlar, jon va ruh obrazidagi kuchlarga ishonish singari animistik e'tiqodlar, tabiat unsurlari – quyosh, olov, yer, suv kabilarga sig'inish kabi politeistik an'analar, suv, shamol va boshqa tabiiy hodisalarga ta'sir etish kabi magik harakatlar vujudga keldi"[13]. Bu omillar o'z navbatida, insonlarga dastlabki estetik tarbiya elementlarini shakllanishiga ham xizmat qilgan.

Bu o'ziga xoslikka ega bo'lgan shu kabi etnomadaniy muhit insonlarning har taraflama aqliy, ma'naviy, jismoniy jihatdan barkamol bo'lishiga, jamiyatda faollik ko'ifsetining oshishiga, tashqi ta'sirlardan himoyalab borishiga, og'ir turmush jarayonlarida yashovchanlik tuyg'ularining boyishiga, ong faoliyatining kengayib borishiga, estetik tarbiyasining shakllanishida muhim vazifalarni o'tagan. Bu kabi etnografik muhitda milliy etnik madaniyat, ma'naviy qadriyatlarining rivoj topib borishi asnosida, yoshlarda estetik tarbiya hamda etnoestetik madaniyatning barcha ko'rinishlari ham rivojlanib, o'zining namoyon bo'lishiga ko'ra quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

birinchidan, etnomadaniy omillar yosh avlod etnoestetik ongi va tafakkuriga konstruktiv ta'sir ko'rsatib, etnografik dunyoqarashlarini shakllanishigan, kishilar o'rtasida sog'lom, zavqiy munosabatlarni shakllanishini ta'minlab kelgan;

ikkinchidan, etnosning sog'lomlashtirishga doir an'ana va qadriyatlarining muayyan hududda, fasliy, kasbiy ahamiyati yuqori bo'lib, ma'lum hududda istiqomat qilib kelayotgan bir qator elat va xalqlarning birlashish jarayonlariga, etnoestetik madaniyatini takomillashib borishiga xizmat qilgan;

uchinchidan, hozirgi kunda davlat tomonidan qonuniy kafolatlangan har qanday etnomadaniy an'ana va udumlar o'zbek xalqini mulki va undan to'laqonli foydalanish huquqiga ega;

to'rtinchidan, umumta'lim maktablarida o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan malaka talablari doirasida estetik tarbiyaga doir bilimlarni kiritish, ularda vatanni sevis, ota-onaga sodiqlik, aqlan va jismonan sog'lom ulg'ayishi, qalban poklash, forig'lantirishga qaratilgan faoliyatni turlarini yo'lga qo'yish, jamiyat hayotida millatlararo munosabatlarda tinch-totuvlikni, mehnatsevarlik kabi munosabatlarni rivojlantirishdan iborat;

beshinchidan, "ma'naviy-mafkuraviy qadriyatlarining negizi bo'lib jamiyatda xizmat qiluvchi ana'ana, udum va marosimlar xalq ma'naviyatining muhim qismi sifatida barchani ezgulik sari yetaklab, komil insonni shakllantirishga xizmat qiladi"[12].

Ta'lim muassasalarida fan dasturlariga qo'shimcha ravishda o'quvchi tarbiyasi muhim omil sifatida qaralib, uni ta'minlashda estetik madaniyat va tafakkur vositalaridan dars mashg'ulotlari davomida usluksiz foydalanish, o'quvchida dunyoni rangbarang tasavvur etishlariga xizmat qiladi. "Chunki, yoshlar tabiat va jamiyatni nafaqat aqliy imkoniyatlari doirasida bilib, anglab boradi, balki, shu bilan bir qatorda, estetik tafakkuri orqali ham his qiladi va idrok etadi. Shu bilan birga bunday ijtimoiy-psixologik jarayon bevosita erkin, ozod, hech qanday tazyiqsiz, ko'rsatmasiz, buyruqsiz bo'lishni ham taqozo qiladi"[3].

O'quvchi-yoshlar o'zlarining estetik bilimlarini ongli ravishda jamiyatga tatbiq etishda quyidagilarga munosabat bildiradi:

1) estetik tarbiya va bilimlari orqali borliqni hissiy idrok etadi va o'z hayotiy tajribasiga tayangan holda olamdagi narsalarning go'zal va xunuk tomonlarini falsafiy mushohadalaydi;

2) yoshlar borliqdagi go'zallik sirlarini o'zlashtirishi natijasida tabiat va jamiyatning bir-biridan farqli tomonlarini xissiy idrok etadi va estetik bilimlarini boyitgan holda ijtimoiy muhit bilan chambarchas holda yangi bosqichga olib chiqadi;

3) yoshlar tarbiyasida estetik kategoriyalar muayyan funksiyalarni ham amalga oshiradi. Unda kognitiv xususiyat ham mavjud bo'lib, voqeyelikdagi narsalarni ijobiy tomonini o'zlashtirish asosida estetik bilimlari doirasini kengaytiradi;

4) har bir xalqning tarixan shakllangan milliy mentaliteti bevosita estetik tarbiyasi orqali ijtimoiy hayotda aks etadi. Bunday ko'rinish bevosita yoshlarda tashqi muhit bilan munosabatga kirishishda, jamiyatning faol a'zosiga aylanishida yaqqol namoyon bo'ladi. Milliy mentalitet shuningdek, yoshlarning atrof-muhitga estetik munosabatini va uning jamiyat an'analari, amaliy faoliyati asosida baholashi kabi barcha harakatlarining umumiylikni anglatadi. "Bugungi kun yoshlarining qiziqish doiralari, faoliyati, dunyoqarashida shakllangan diniy va dunyoviy qarashlar uyg'unligi masalalari, ulardan kelib chiqib shakllanadigan tolerantligi va ijtimoiy faolligi nafaqat ularning o'z taqdirini, balki butun bir millat yoki mana shu millat taqdiri bilan bog'liq davlat kelajagini belgilab beradi"[8]. Bunday faoliyat yoshlar ma'naviyati bilan parallel ravishda jamiyatning estetik tafakkurini shakllanishiga, odamlardagi ruhiyatni oshirishga olib keladi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqsak, etnografik bilimlarning boyib borishi va rivojlanishi mavkuraviy hamda diniy dunyoqarashlar tizimini ham boyitib, estetik ahamiyatini oshishiga o'z hissasini qo'shgan. Bu esa o'z navbatida, estetik tarbiya tizimini boyib borishiga asos bo'lgan. "Etnografik markaziy vazifalaridan biri barcha xalqlarga xos yangi turmush tarzining umumiy xususiyatlarini o'rganishdan iborat. Ijtimoiy va oilaviy turmushdagi yangi progressiv formalarni tadqiq qilish va yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga katta yordam beradi"[11].

Estetik tarbiyaning barcha yo'nalishlari yosh avlodni ijtimoiy mavqeni oshirib, ularning etnografik muhitda komil inson bo'lib voyaga yetishiga o'z ta'siri ko'rsatib, quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi:

1) xalqlar o'rtasida bag'rikenglik, etnografik muhitda ahillik;

2) tarbiyaning ijobiy jihatlari, bag'rikenglik, muomalasi, sog'lom turmush an'analariga e'tibor qaratish, jamiyatda o'z "men"ligini isbotlash;

3) integratsiya jarayonlarida xalqlar do'stligiga e'tibor qaratish, boshqa din vakillariga hurmat va to'g'ri munosabatda bo'lish jihatlari;

4) dunyo to'g'risidagi bilimlarini mustaqil o'rganishiga, ularga baho berishiga, intellektual salohiyatini oshirishga, badiiy va erkin ijod kompetensiyalarini shakllanishiga;

5) shaxsiy bilish faoliyatida etnoestetik bilimlarga intilish, ularga bo'lgan ehtiyojlarning paydo bo'la boshlashi bilan;

6) o'z taqdiriga befarq bo'lmaslik, o'z-o'zini boshqarish madaniyatini rivojlantirib borishga qaratilgan intilish;

7) mavjud bilim va ko'nikmalari ta'sirida globallashtirilgan dunyo, mojaroli davlatlar, jamiyatning dominantligi, hozirgi davlat tarixi, an'analari, bashariyatga daxldor madaniy yodgorliklarni asrashga bo'lgan intilishlar;

8) o'z-o'zini asrashga bo'lgan harakat, ijtimoiy masalalarda boshqa kishilar, xalqlarning tinch osuda turmush tarzi uchun ijtimoiy daxldorlik hislatlarini, faol fuqarolik pozitsiyalarini yuzaga keltirishdan iborat.

Oila muhitida turmush estetikasi rivojlanar ekan, "bolalar mehnat qilishga o'rganadi, o'zi yaratgan narsaning qadriga yetadi,... Qizlar uchun qo'g'irchoq yasash, bolalar uchun varrak yasash orqali ana shunday ko'nikmalar paydo bo'ladi"[4:87]. Bunda asosan, yosh avlodning yashash muhitidagi etnoestetik ideallar, jamiyatni his qilib, unga munosabat bildirish, shu asosda o'zlarining aqliy tafakkurlarini rivojlantirib borish kabi omillar sabab bo'lib, o'zlarning turmush tarzidagi go'zallikni oshirib borishga doimo intiladilar. Oddiygina uy-ro'zg'or anjomlari ham oilaviy turmushga bezak berishini inobatga olib, har xil rangda, naqshdagi tovoq, lagan, ko'za, kosa, choynak, piyola, qoshiq va hokazolarni xonadonlarda avaylab saqlanadi. Bu omillar nafaqat kishilarning estetik ehtiyojini qondirib borishida, balki turmush tarzi madaniyatini go'zal va chiroyli, estetik madaniyatini ko'rkamligini ta'minlovchi vositalar sifatida qaraladi. Natijada, ularda etnografik atamalar bilan etnografik dunyoqarash tushunchalari ham shakllanib borishini kuzatish mumkin bo'ladi.

Har bir xalqning madaniyati va ma'naviyati umuminsoniy qadriyatlar bilan naqadar bog'liq bo'lgani, uning jahon sivilizatsiyasi tarixiga qo'shgan hissasi va tutgan o'rni bilan belgilanadi. Jahondagi barcha elat va xalqlar ancha murakkab

etnik jarayonni boshdan kechirganlar. Chunki har bir etnos uzoq tarixiy davr davomida turli elatlar bilan aloqada, ba'zan bir joydan ikkinchi joyga ko'chib, boshqa etnoslar bilan aralashib, ularni o'ziga singdirib yoki tarkibiy qism qilib olish natijasida shakllanib kelgan[7]. Mazkur omillar xalq pedagogikasi orqali yoshlar estetik tarbiyasida ham sezilarli ijobiy ta'sirini ko'rsatib kelgan.

Yoshlarni milliy estetik ruhda tarbiyalashda muhim jihatlari e'tibor berish zarur va ular quyidagilardir:

har bir o'sib kelayotgan yosh avlodda estetik idrokni individual tarzda rivojlantirish orqali jamiyatga nisbatan go'zallik va xunuklik tuyg'ularini oshirish;

yuksak estetik dunyoqarashli yoshlarni tarbiyalashda did va ideal masalalariga alohida e'tibor qaratish;

yoshlarda badiiy tanqidchilik san'atini kuchaytirish orqali xilma-xil innovatsiyalarga jalb etish;

ijod namunalarini yaratishda milliy identlikni aks ettirish, kundalik hayotni, ijtimoiy munosabatlarni, odamlar xatti-harakatlarini chiroyli amallar bilan boyishi kerak.

Xulosa. Yoshlarning estetik tarbiyasida etnografik muhit ahamiyatga ega jarayon sifatida o'timish va hozirgi zamon ta'sirida mafkuraviy xurujlar, g'oyaviy ta'sirlarni sezish orqali transformatsiya jarayonlarini boshdan kechirmoqda. Buning ta'sirida ayrim jamiyatning bugungi isloh jarayonidan qochishga intilayotgan kuchlarning milliylikka tahdidi, kelajak avlod ma'naviyatini turli g'arazli kuchlar ta'siridan saqlash dolzarblashmoqda. Bunda yurtimizda keng targ'ibot jarayoniga aylangan "Besh muhim tashabbus"ning mohiyatini chuqur anglash, xalq og'zaki va yozma ijodini innovatsion yo'llardan foydalangan holda yoshlarga yetkazish, ularning estetik tarbiyasida etnografik elementlarni singdirib borish bugungi kunda tarbiyaviy ishlarning asosini tashkil etishi kerak.

ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. //Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришни тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. -Тошкент: «Ўзбекистан». НМИУ, 2016.
2. Абдулла Шер. Эстетика. Дарслик. – Т.: 2007.
3. Аббосхўжаев О., Умарова Н., Қўчқоров Р. Мафкура полигонларидаги олишув. – Тошкент: Академиа, 2007.
4. Абдуллаева Н. Дизайн ва бадий-эстетик маданият. –Т.: Turon-iqbol, 2016.
5. Аширов А. Этнология. Ўқув қўлланма. -Т.: Янги нашр, 2014.
6. Аширов А. Ўзбек миллий менталитети ҳақида баъзи мулоҳазаоар. Ўзбек халқининг келиб чиқиши: илмий-методологик ёндашувлар, этногенетик ва этник тарих мавзусида Республика илмий-назарий семинар материаллари. – Тошкент, 2001.
7. Жабборов И. Ўзбеклар (анъанавий хўжалиги, турмуш тарзи ва этномаданияти). -Т.: Шарқ, 2008.
8. Мадаева Ш.О. Ўзбек менталитетида демократик тафаккурнинг шаклланиш хусусиятлари. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2009.
9. Убайдуллаева Б. Сурхондарёда оилавий тарбиянинг этник хусусиятлари // “Бойсун-бахори” очик фольклор фестивалини “Жаҳон цивилизациясида Бойсуннинг моддий ва маънавий маданияти” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференцияси илмий мақолалар тўплами. Т.: “Янги нашр”, 2019. 52-бет.
10. Зуннунов А. Ўзбек педагогикаси тарихи. -Тошкент: Ўқитувчи, 1997.
11. Набиев А. Тарихий ўлкашунослик. (Ўлкани ўрганишнинг асосий манбалари). – Тошкент, Ўқитувчи, 1996.
12. Ғайбуллаев О. Эстетик маданият. Тошкент, “Наврўз”, 2020.
13. Яздонов З. Ш. Ўзбек халқ экологик маданияти анъаналарини тиклаш ва ривожлантириш тенденциялари. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Самарқанд, 2019.